

PROSTOR

22 [2014] 1 [47]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
22 [2014] 1 [47]
1-158
1-6 [2014]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

28-37 KARIN ŠERMAN
ANA ŠVERKO

EDUARD ŽAGAR I UTJECAJ
SREDNJOEUROPSKE ARHITEKTURE
NA ARHITEKTONSKU SLIKU SPLITA
NA PRIJELAZU 19. I 20. STOLJEĆA

PRETHODNO PRIOPCENJE
UDK 72.036 E. ŽAGAR (497.5 SPLIT)"18/19"

EDUARD ŽAGAR AND THE INFLUENCE
OF CENTRAL EUROPEAN ARCHITECTURE
ON SPLIT ARCHITECTURE IN THE LATE
19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 72.036 E. ŽAGAR (497.5 SPLIT)"18/19"

Af

SL. 1. 'MENTOR' PLAN – POGLED NA SPLIT IZ PTIČJE PERSPEKTIVE IZRAĐEN 1926., S OZNAČENIM POZICIJAMA SECESIJSKIH VILA. SLIJEVA NADESNO: VILA GAJE BULATA, VILA AUGUSTA THARE I VILA PLEVNA.

FIG. 1. 'MENTOR' PLAN – BIRD'S EYE VIEW OF SPLIT (1926) WITH THE MARKED SITES OF SECESSION VILLAS. LEFT TO RIGHT: VILLA GAJO BULAT, VILLA AUGUST THARA AND VILLA PLEVNA

KARIN ŠERMAN, ANA ŠVERKO

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26
kserman@arhitekt.hr

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI
CENTAR CVITO FISKOVIC
HR – 21000 SPLIT, KRUŽICEVA 5-7
asverko82@gmail.com

PRETHODNO PRIOPĆENJE

UDK 72.036 E. ŽAGAR (497.5 SPLIT)"18/19"
TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 11. 11. 2013. / 10. 6. 2014.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26
kserman@arhitekt.hr

INSTITUTE OF ART HISTORY
CVITO FISKOVIC CENTRE
HR – 21000 SPLIT, KRUŽICEVA 5-7
asverko82@gmail.com

PRELIMINARY COMMUNICATION

UDC 72.036 E. ŽAGAR (497.5 SPLIT)"18/19"
TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 11. 11. 2013. / 10. 6. 2014.

EDUARD ŽAGAR I UTJECAJ SREDNJOEUROPSKE ARHITEKTURE NA ARHITEKTONSKU SLIKU SPLITA NA PRIJELAZU 19. I 20. STOLJEĆA

EDUARD ŽAGAR AND THE INFLUENCE OF CENTRAL EUROPEAN ARCHITECTURE ON SPLIT ARCHITECTURE IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

FISCHER & HRUBÝ
SECESIJSKA ARHITEKTURA
SPLIT
ZAGREB
ŽAGAR, EDUARD

FISCHER & HRUBÝ
SECESSION ARCHITECTURE
SPLIT
ZAGREB
ŽAGAR, EDUARD

Rad prezentira i obrađuje dosad neobrađenu nacrtanu dokumentaciju iz arhiva brace Eduarda i Danila Žagara iz Muzeja grada Splita te je dovodi u odnos s produkcijom zagrebačkog atelijera Fischer & Hrubý (1897.-1898.). Postavlja se teza da je Eduard Žagar surađivao u tom atelijeru i da su skice tako dospjele u Split. Na temelju analize i obrade nacрта postavljaju se nove teze o atribucijama i stilskim odrednicama splitskih vila Gaje Bulata i Plevna.

This paper presents the findings from a study of the drawings (as yet unexplored) from the Žagar brothers' archives stored in the Museum of the City of Split. It aims to examine their relation with the works of the Zagreb-based architectural design studio Fischer & Hrubý (1897-1898). The hypothesis put forward in this paper is that Eduard Žagar used to collaborate with the Zagreb studio and that it was apparently he who brought the sketches over to Split.

UVOD

INTRODUCTION

Braća Eduard i Danilo Žagar, graditelj i arhitekt, ostavili su opsežan graditeljski opus i snažno obilježili arhitekturu Splita prve polovice 20. stoljeća. Njihova uloga, međutim, još uvijek nije u potpunosti istražena i vrjednovana, premda su, kao izvođači ili projektanti, zaslužni za izvedbu velikog broja splitskih zgrada, kao što su Franjevački samostan na splitskoj obali, monumentalna uglovnica na križanju Marmontove i Tončićeve (nekadašnje Sokolske) ulice, stambenih zgrada na Novom pazaru u splitskom predjelu Manuš, zgrade Rezija duhana i suda u Imotskom i Trogiru.¹

Eduard Žagar (1875.-1957.), rođen u Prezidu pokraj Čabra, završio je Graditeljsku školu u Zagrebu, specijalizirao se na Umjetničkoj akademiji u Münchenu, a ispit za ovlaštenoga civilnog graditelja položio je u Zadru 1904. godine. Mladi brat Danilo (1886.-1978.), rođen također u Prezidu pokraj Čabra, nakon mature u Zagrebu upisuje Visoku tehničku školu u Pragu, gdje je 1913. godine diplomirao arhitekturu. Tijekom studija za ljetnih je praznika radio s bratom Eduardom u Splitu, sudjelujući pri njegovim gradnjama u Trogiru i Imotskom. Nakon polaganja državnoga stručnog ispita 1919. godine pridružuje se bratu u radu njegova građevinskog poduzeća u Splitu, da bi 1. siječnja 1925. braća zajedno osnovala *Gradjevno poduzetništvo braca D. E. Žagar i drug, ing. arhitekt i graditelj*, poduzetništvo koje je do Drugoga svjetskog rata izvelo mnoge pojedinačne gradnje i adaptacije u Splitu te niz visokogradnji i niskograd-

nji za vojsku i mornaricu – od Boke kotorske i Dubrovnika do Zagreba i Novog mesta.²

Tragom kratke zabilješke o zaposlenju Danila Žagara u zagrebačkom atelijeru arhitekta Ignjata Fischera u godinama neposredno nakon Prvoga svjetskog rata sve do kraja kolovoza 1919.³, pokrenuto je arhivsko istraživanje u potrazi za mogućim opipljivijim tragovima i dokumentima o toj suradnji, potaknuto uocnim znakovitim paralelama i poklapanjima između produkcije Fischerova zagrebačkog atelijera i djelovanja brace Žagar u Splitu.⁴

SKICE IZ ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ U ARHIVI BRACE ŽAGAR U SPLITU

SKETCHES FROM THE FISCHER AND HRUBÝ STUDIO IN THE ŽAGAR ARCHIVES IN SPLIT

U arhivi brace Žagar u Muzeju grada Splita pronađeno je među dosad neobrađenim skicama – tridesetak crteža, skica i nacrti koji se odnose na projekte atelijera Fischer i Hrubý iz Zagreba. Taj je atelijer djelovao u razdoblju 1897.-1898. kao zajednički biro dvaju arhitekata, Ignjata Fischera i češkog arhitekta Antonína Hrubýja. Dvojica arhitekata svoje su karijere započeli u tandemu, a nakon razdvajanja 1898. godine nastavili su ih uspješno razvijati samostalno. U tijeku djelovanja zajedničkog biroa izveli su, između ostalog, kuće Mašić (1897.-1898.), Halper-Sigetski (1897.-1898.), Janeček (1897.-1898.), Medaković (1897.-1898.), Kögl (1897.-1898.) i Rado (1897.-1898.), sve u Zagrebu.⁵ Crteži pronađeni u splitskoj arhivi brace Žagar odnose se upravo na te projekte. O kući Halper-Sigetski pronađeno je tako 13 crteža, uglavnom nacrti dekoracije ograde stubišta, studije detalja, kao i crteža prozora, zidne dekoracije i štu-

¹ O djelovanju brace Žagar u Splitu pisali su: TUŠEK, 1994., KEZIC, 1991. I PIPOVIĆ, 2005.

² PIPOVIĆ, 2005: 325-354. Biografske podatke o Danilu Žagaru autor navodi prema Žagarovoj autobiografiji napisanoj 20. veljače 1951., koja se nalazi kod Danilova sina, prof. dr. Živojina Žagara u Zagrebu. U istome članku Pipović je objavio i veći dio nacrti iz arhive Žagarovih, pohranjenih u Muzeju grada Splita, te popis velikog broja gradnji brace Žagar. Grada za ovaj članak pronađena je među 'rasutim', 'pratećim' materijalom, tj. neatribuiranim skicama iz arhive Žagarovih u Muzeju grada Splita, koje su dosad bile nepopisane i neobrađene.

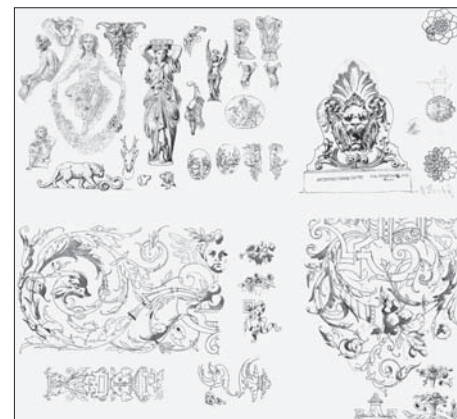
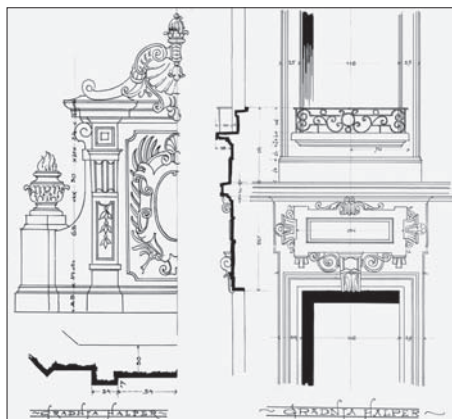
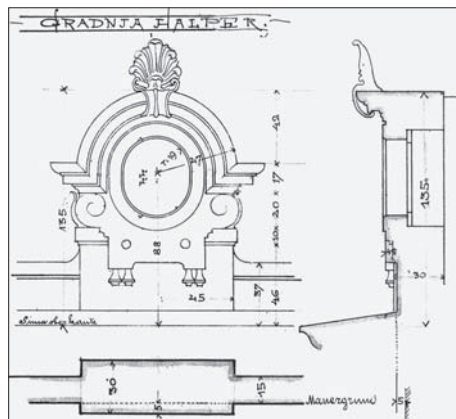
³ PIPOVIĆ, 2005: 335

⁴ Na istraživanje veza i doticaja između projektantsko-graditeljskog djelovanja Ignjata Fischera u Zagrebu i onoga brace Žagar u Splitu potaknula nas je u stručnim krugovima prepoznata i visokovrjednovana knjiga Marine Bagarić *Arhitekt Ignjat Fischer* [BAGARIĆ, 2011.].

⁵ BAGARIĆ, 2011: 37

⁶ BAGARIĆ, 2011: 58, 59

⁷ Novopronađenu građu iz arhive Žagarovih u Muzeju grada Splita, koja broji 61 list, autorice su precizno popisale i obradile te digitalizirale radi očuvanja arhivske građe i lakšeg istraživanja. Kopija digitalizirane građe predana je Muzeju. Grada se nalazi pod signaturama HR-MGS-EDŽ, 2.4.b,c,d. Ovdje donosimo detaljan popis pronađene građe: Kuća Halper-Sigetski – studije i nacrti balkonske ograde: 12×19 cm, 15,5×34 cm, 19×71,6 cm, 19,2×25,5 cm, 27×

kature; o kući Janeček nađena su dva crteža sa studijama motiva i ornamenata ograde stubišta te dekorativnih elemenata prozora; o kući Kögl jedan „nacrt stubišnog prislona i kandelabara”; o kući Mašić pet crteža, od čega studije rešetke za ulazna vrata, skica tlocrtne dispozicije i crtež vrha satorastog krova tornjica; o kući Medaković jedna skica dekoracije rešetke; o kući Rado dva crteža tlocrta, datirana 1897. godinom. Osim toga, u splitskoj arhivi Žagarovih pronađen je i projekt za dvokatnicu gde A. Mlinarić u Vlaškoj ulici br. 80 u Zagrebu iz 1898., koja prije nije bila spominjana u literaturi. O njoj je pronađen jedan crtež s tlocrtima prizemlja, prvog i drugog kata za dvije spojene dvokatne zgrade. Navedeni crteži uglavnom su naslovljeni prema pojedinim gradnjama, a neki su od njih i potpisani s Atelier Fischer i Hrubý. Osim navedenih crteža pronađeno je još tridesetak nenaslovljenih skica i preslika različitih arhitektonskih detalja i ornamenata – dijelova pročelja, prozora, ograda, portala, nacrta tlo-

crta, te niz iznimno vještih crteža dekoracija i studija ljudskih, životinjskih i biljnih figura i motiva, koji su pronađeni odijeljeni od ostataka arhivske građe. Ti su crteži vezani za reprodukciju fotografije kuće Leona Wernburga u Beču arhitekta Ludwiga Tischlera iz 1889.-1990., inače i projektanta prvoga dubrovačkoga modernog hotela Imperial, dovršenog 1896. godine. Dekorativni elementi kuće Wernburg zasigurno su i sami poslužili kao predlozi za variranje bogate ornamentike koja zaodijeva pročelja kasnohistoričističkih, ali i secesijskih građevina atelijera Fischer i Hrubý.⁶ Da je korištenje i variranje sličnih elemenata neostilske arhitekture kao uvriježenog i ustaljenog vokabulara bila uohodana i uobičajena praksa na kraju 19. i početku 20. stoljeća svjedoče, naravno, i brojni hrvatski primjeri toga doba – od vila zagrebačkog Josipovca s kraja 19. stoljeća, preko vila opatijske rivijere (koje je arhitekturu Žagar također mogao upoznati, kako uživo tako i putem reprodukcija u časopisima), ali i neke kasnije vile u Dalmaciji (npr. Vila Tamino u Zadru). Pronađeni crteži u arhivi Žagarovih obuhvaćaju detaljne nacрте i preslike tlocrta i elemenata građevina, ali sežu i do slobodnih studija rukom tušem i olovkom na papiru. Pronađena su i dva nepoznata tlocrta s potpisom Atelier Fischer i Hrubý te jedna skica potpisana od Antonína Hrubýja (Sl. 2.-4.).⁷

Svi ovi atribuirani nacрте zagrebačkih građevina pronađeni u Muzeju grada Splita izrađeni su u razdoblju djelovanja atelijera Fischer i Hrubý, dakle od 1897. do 1898. godine. S obzirom na to da je otprilike poznati angažman mladega brata, Danila Žagara, u atelijeru Ignjata Fischera uslijedio tek 1918.-1919. godine, što znači punih dvadeset godina nakon prestanka rada atelijera Fischer i Hrubý – ovim radom pokušavamo istražiti način na koji su ti crteži uopće dospjeli u splitsku arhivu Žagarovih. Iznosimo pretpostavku da je stariji brat Eduard Žagar, zagrebački dak koji je upravo krajem 19. stoljeća boravio u Zagrebu i pohadao zagrebačku Graditeljsku skolu, i sam bio vezan za atelijer Ignjata Fischera,

SL. 2. DETALJ KROVNOG PROZORA KUĆE HALPER-SIGETSKI. JEDAN JE OD BROJNIH DETALJA ZAGREBAČKIH GRAĐEVINA ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ KOJE SE NALAZE U ARHIVI BRACE ŽAGAR U SPLITU

FIG. 2. DORMER WINDOW, DETAIL, HALPER-SIGETSKI HOUSE, ONE OF MANY DETAILS OF ZAGREB BUILDINGS DESIGNED BY FISCHER AND HRUBÝ STUDIO, FOUND IN THE ŽAGAR ARCHIVES IN SPLIT

SL. 3. DETALJI PROZORA KUĆE HALPER-SIGETSKI (1897.-1898.), PROJEKTIRANE U ZAGREBAČKOM ATELIJERU FISCHER I HRUBÝ, KOJE NALAZIMO U ARHIVI BRACE ŽAGAR U MUZEJU GRADA SPLITA

FIG. 3. WINDOW DETAILS, HALPER-SIGETSKI HOUSE (1897-1898), DESIGNED BY THE ZAGREB-BASED FISCHER & HRUBÝ STUDIO, FOUND IN THE ŽAGAR ARCHIVES IN SPLIT

SL. 4. PRESLICI I STUDIJE DEKORACIJA, LJUDSKIH, ŽIVOTINJSKIH I BILJNIH FIGURA I MOTIVA IZ ARHIVE BRACE ŽAGAR U SPLITU, OD KOJIH JE JEDNA (GORE DESNO) POTPISANA OD ANTONÍNA HRUBÝJA

FIG. 4. COPIES AND STUDIES OF DECORATIONS, HUMAN, ANIMAL AND FLORAL FORMS AND MOTIFS FROM THE ŽAGAR ARCHIVES. ONE OF THEM (TOP RIGHT) IS SIGNED BY ANTONÍN HRUBÝ

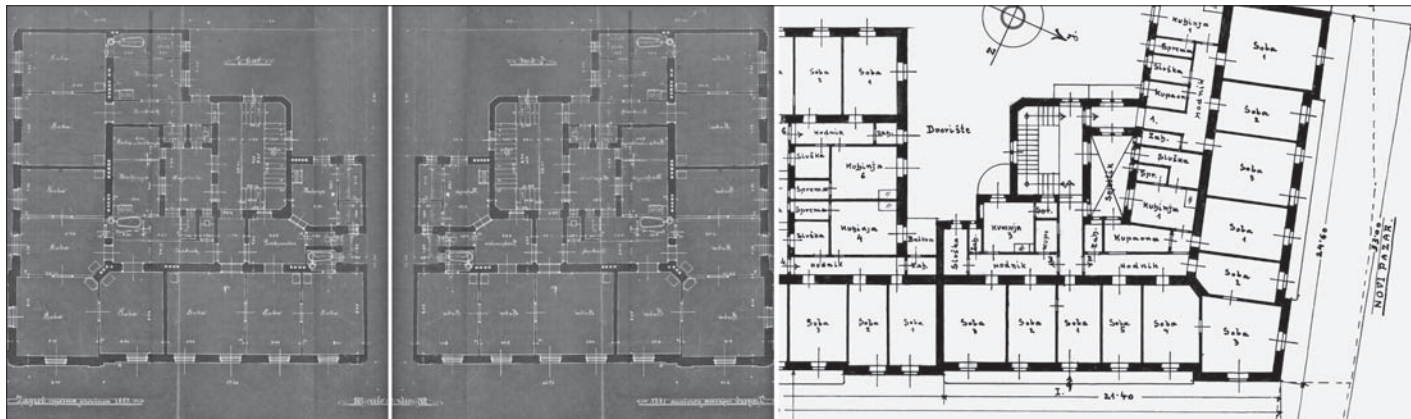
SL. 5. NACRT STUBIŠNE OGRADE ZA KUĆE KÖGL I JANEČEK U ZAGREBU ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ PRONAĐEN U ARHIVI BRACE ŽAGAR U SPLITU. ISTA JE OGRADA IZVEDENA NA KUĆI RADO U ZAGREBU ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ, KAO I NA KUĆI DUPLANČIC U SPLITU EDUARDA ŽAGARA (NA FOTOGRAFIJI).

FIG. 5. DRAWING OF THE BANNISTER IN KÖGL AND JANEČEK HOUSE IN ZAGREB BY FISCHER AND HRUBÝ STUDIO, FOUND IN THE ŽAGAR ARCHIVES IN SPLIT. THE SAME BANNISTER WAS MADE IN RADO HOUSE, ZAGREB BY FISCHER AND HRUBÝ STUDIO AND IN DUPLANČIC HOUSE IN SPLIT BY EDUARD ŽAGAR, PHOTO

18,9 cm; nacrti stubišne ograde: 18×20 cm, 21,7×28,2 cm; studije dekorativnih rešetki: 20×16 cm, 22,4×16,1 cm; projekt krovnog prozora: 17, 5×26 cm; projekti prozora: 23×16,4 cm, 25,3×11 cm, 33,5×18,9 cm. Kuća Janeček – projekt prozora: 28,3×22 cm; detalj stubišne ograde: 28,2×34 cm*. Kuća Kögl – nacrt stubišne ograde i kandelabra: 22,4×29 cm*. (*Na nacrtu stubišne ograde koju smo klasificirali pod kucu Janeček stoji u desnom gornjem uglu olovkom napisano: Kögl i Janeček. Projekt ograde za kucu Kögl razlikuje se od ovog predloška, no identičnu ogradu nalazimo do danas sacuvanu u kući Rado, vidi: BAGARIĆ, 2001: 57.) Kuća Mašić – studije rešetke za ulazna vrata: 15×44,4 cm, 19,4×18,9 cm, 20,3×23,6 cm, 20,7×15,5 cm, 32×22,5 cm. Kuća Medaković – nacrt dekorativne rešetke: 28,5×19 cm. Kuća Rado – tlocrti: 18,2×27 cm, 34×61,2 cm. Nacrti s potpisom atelijera Fischer i Hrubý: 14,5×15,1 cm, 14,7×16,2 cm. Nenaslovljene skice, preslici i studije – studije i preslici dekorativnih elemenata: 8,5×25,5 cm, 15,7×26,2 cm, 17,2×25 cm, 17,5×25 cm, 17×20,5 cm, 17×26 cm, 18,5×26,3 cm, 18×20,5 cm, 21,7×26,5 cm, 25,2×16,7 cm, 25,5×17,5 cm, 28×17,5 cm, 17,5×16,7 cm, 18,4×17 cm; studije arhitektonskih detalja i ornamenata: 10,7×17 cm, 10×6,4 cm, 12,2×23,6 cm, 12,5×6,5 cm, 33×17 cm, 36,9×22 cm, 37,6×23 cm; razni tlocrti: kuća Mlinarić 36,1×22,5 cm, 16,8×16,3 cm, 20,3×17 cm, 21,5×12,5 cm, 23,5×13 cm, 23,5×22,5 cm, 23×21,5 cm, 27,5×24,5 cm, 33,6×28,8 cm; studija stambene kuće: 13,2×22 cm, 15,8×22,8 cm; presjek stubišta: 26,1×12,5 cm; mjerni raster: 29,5×4,8 cm.

8 BAGARIĆ, 2011: 35-68

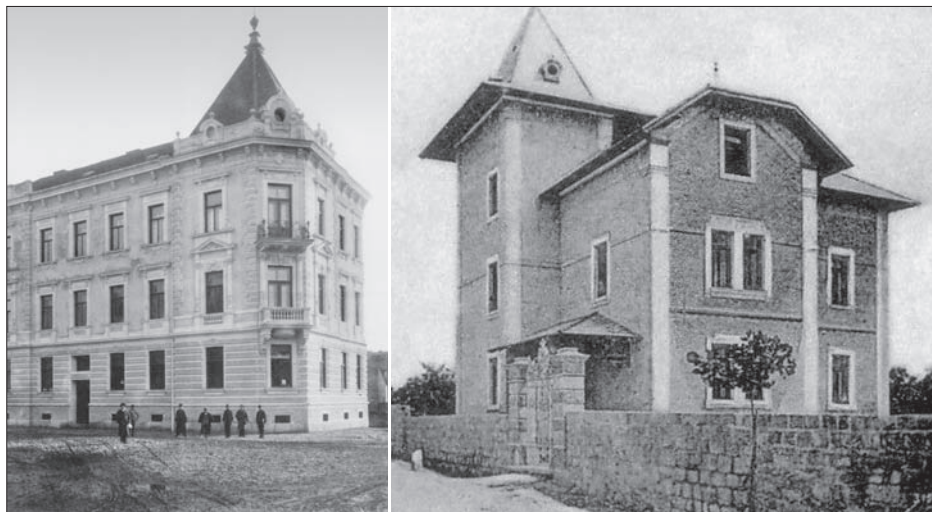

Sl. 6. LIJEVO: TLOCRT KUĆE RADO (1897.-1898.), PROJEKT ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ, NACRT NADEN U ARHIVI ŽAGAROVIH; DESNO: ZRCALNI TLOCRT KUĆE RADO I TLOCRT JUŽNOG DIJELA NIZA OD ČETIRI STAMBENE TROKATNICE KOJE JE EDUARD ŽAGAR PLANIRAO PODICI U SPLITU 1919. UOČAVA SE DA JE KAO PREDLOŽAK KORISTEN TLOCRT KUĆE RADO.

FIG. 6. LEFT: LAYOUT OF RADO HOUSE (1897-1898), DRAWING, DESIGNED BY FISCHER AND HRUBÝ STUDIO, FOUND IN THE ŽAGAR ARCHIVES; RIGHT: MIRROR-IMAGE LAYOUT OF RADO HOUSE AND THE LAYOUT OF THE SOUTHERN PART OF A ROW OF FOUR THREE-STOREY RESIDENTIAL BUILDINGS PLANNED TO BE BUILT BY EDUARD ŽAGAR IN SPLIT IN 1919. THE LAYOUT OF RADO HOUSE OBVIOUSLY SERVED AS A MODEL.

Sl. 7. LIJEVO: KUĆA MAŠIĆ U ZAGREBU (1897.-1898.), S KARAKTERISTIČNIM PIRAMIDALNIM KROVOM S PROZORIMA; DESNO: VILA PLEVNA U SPLITU (1907.), S PIRAMIDALNIM KROVOM I KROVNIM PROZORIMA KAO NETIPIČNIM ELEMENTOM SPLITSKE ARHITEKTURE

FIG. 7. LEFT: MAŠIĆ HOUSE IN ZAGREB (1897-1898) WITH A TYPICAL PYRAMIDAL ROOF WITH DORMER WINDOWS; RIGHT: VILLA PLEVNA IN SPLIT (1907) WITH A PYRAMIDAL ROOF AND DORMER WINDOWS, QUITE ATYPICAL OF SPLIT ARCHITECTURE

koji je u to doba djelovao u tandemu s Antonom Hrubým, te da su upravo tim putem skice iz produkcije toga zagrebackog biroa dospjele u arhivu Žagarovih u Splitu.

Angažman Eduarda Žagara u biru Fischer i Hrubý dosad nije bio poznat i registriran, no pronadani crteži u arhivi Žagarovih, baš kao i brojne sličnosti i paralele u njihovoj kasnijoj arhitektonskoj produkciji, upućuju na izvjesnost upravo takve rane suradnje i omogućenih direktnih utjecaja. Utemeljena pretpostavka jest da je Eduard Žagar, kao student zagrebacke Graditeljske škole, surađivao na razradama spomenutih projekata u biru Fischer i Hrubý te da je svoje crteže i ostale radne nacрте razrade elemenata gradnje pri svom preseljenju u Split ponio sa sobom (Sl. 5).

Po dolasku u Split Eduard Žagar razvija bogatu građevinsku aktivnost. Isprva djeluje samostalno, potom s mlađim bratom Danilom, a naposljetku i sa sinom Dorislavom (Dorisom) Žagaram, koji je djelovao kao arhitekt-projektant, a po edukaciji bio je građevinski inženjer.⁹ Gradio je u širokoj paleti stilskih izraza, od secesije pa sve do 'internacional-

nog stila', gotovo kao i Ignjat Fischer.¹⁰ S Fischerom ga povezuje i to da je, baš kao i veliki zagrebacki arhitekt s iznimnom karijerom i opusom, i Eduard Žagar također bio bez formalnoga akademskog naslova arhitekta.¹¹ Daljnju povezanost Žagarovih sa Zagrebom otkrivaju nam ranije neuočeni arhivski dokumenti koje valja temeljitije istražiti. Primjerice, jedna od nenaslovljenih skica olovkom je nacrtana na memorandumu na kojem, u lijevom gornjem uglu, stoji: *Ing. arh. Danilo Žagar, ovlaštani civilni arhitekt, Zagreb, Ilica 17 II. dv.*, dakle navedena je zagrebačka adresa Žagarova ureda, a to prije nije bilo poznato. Također, u dopisu od Gradskog načelnštva u Zagrebu od 24. travnja 1933. godine nalazi se revidirana obrtnica *Gradjevnog poduzetništva braca D. E. Žagar i drug, ing. arhitekt i graditelji*, ali – ponovno – ne s adresom njihova splitskog sjedišta, nego njihove

⁹ Dorislav Žagar školovan je na Građevinskom odjelu češke Visoke tehničke škole u Pragu. Na ovom podatku zahvaljujemo se Robertu Plejčicu.

¹⁰ BAGARIĆ, 2011: 9, 23. Dakako, djelovanje Ignjata Fischera bilo je puno plodnije i šire, a počelo je još u epohi neostilova, no određene paralele svejedno su prisutne. Za popis gradnji Eduarda Žagara vidi: PIPLOVIĆ, 2005: 325-354.

¹¹ BAGARIĆ, 2011: 9, 23. Treba istaknuti da je puni naziv biroa Eduarda Žagara u doba njegova samostalnog djelovanja glasio: *Gradjevno poduzetništvo, gradjevni tehnički bureau Eduard Žagar, arhitekt i ovlaštani graditelji Split*. Vidi žig Žagarova biroa na troškovniku projekta iz razdoblja između 1910. i 1913. godine: HR-MGS-EDŽ 2.1.i.

¹² HR-MGS-EDŽ, 2.2.4.d; HR-MGS-EDŽ, 2.2.3.d.

¹³ PIPLOVIĆ, 2005: 331

¹⁴ Tlocrt kuće Rado, kojeg se kopija nalazi u HR-MGS-EDŽ, 2.2.4.b, donosi: BAGARIĆ, 2011: 56.

¹⁵ Primjer je kuća Duplancić u Marmontovoj ulici, otkrije navodena, prema predaji, kao djelo Eduarda Žagara, vidi: Kezić, 1991: 101-102. Tu nam atribuciju potvrđuje pronalazak projekta za kuću Ferić na Bacvicama [MGS-EDŽ, 2.1.f], koji je Eduard Žagar izradio 1906. godine, stambenu dvokatnicu koje je procjelje artikulirao na sličan način kao i procjelje kuće Duplancić. Osim toga, stubišna ograda koja je do danas sacuvana identična je projektu ograde atelijera Fischer & Hrubý, koji nalazimo u arhivi Žagarovih, s naznakom u desnome gornjem kutu: Kögl / Janeček. Ista je ograda izvedena i u kući Rado, vidi fotografiju: BAGARIĆ, 2011: 57. A sličan tretman procjelja kao na kucama Ferić i Duplancić primjećujemo i na još nekim splitskim građevinama, primjerice, na secesijskoj zgradi u Sinjskoj ulici,

ve podružnice u Zagrebu, na adresi Zvonimirova 50.¹²

A o utjecaju projekata iz atelijera Fischer i Hrubý, koje nalazimo u arhivi Žagarovih u Splitu, na arhitektonsko djelo Eduarda Žagara izravno svjedoči tlocrtno rješenje niza od četiri stambene trokatnice koje je na vlastitu zemljištu odlučio podići 1919. godine, no ta gradnja nije bila realizirana.¹³ Usporedimo li južni dio planiranog bloka s tlocrtom kuce Rado iz arhive Žagarovih, uočavamo nedvojbeno repeticiju tlocrtne dispozicije (Sl. 6).¹⁴

Takvi neupitni i indikativni utjecaji prepoznatljivi su i dalje. Kako je već istaknuto, Eduard Žagar sudjelovao je u gradnji mnogih istaknutih kasnohistoricističkih građevina i secesijskih vila u Splitu, kojih detalji podsjećaju upravo na one koje uočavamo u radovima Fischerova atelijera, a koji su karakteristični za onodobnu srednjoeuropsku arhitekturu.¹⁵

Kao poseban poticaj za istraživanje doticaja tih dvaju biroa nametnuo se izgled i oblikovanje splitske vile Plevna, podignute 1907. godine u predjelu Manuš, na tadašnjoj sjevernoj periferiji Splita, koje autorstvo još uvijek nije sa sigurnošću utvrdilo. Vila Plevna u Splitu oduvijek je percipirana kao 'nemediteranska', 'srednjoeuropska', a na temelju usmenog priopćenja arhitekta Slavka Muljačića pretpostavljalo se da je ona projekt braca Žagar, i to vjerojatno upravo Eduarda.¹⁶ Ta se vila, jedna od splitskih secesijskih ikona, naime, ističe izuzetno strmim piramidalnim krovom, posve stranom južnomu jadranskom priobalju, a koji dominira pojavnošću zgrade. Svojim krovštem ona zapravo snažno nali-

koja je evidentirana u Kezićevoj knjizi kao rad nepoznatog autora. [Kezić, 1995: 115-116]

¹⁶ Riječima 'nemediteranska' i 'srednjoeuropska' ovu građevinu opisuje Mario Kezić u poglavlju o vili Plevna u knjizi: *Secesija u Splitu* [Kezić, 1991: 95-97], u kojem iznosi i spomenuto usmeno priopćenje o autorstvu.

¹⁷ BAGARIĆ, 2011: 48-49. Nacrt piramidalnog završetka krova kuće Mašić nalazimo u HR-MGS-EDŽ, 2.2.4.b, vidi bilješku 6.

¹⁸ Vila Gaje Bulata, koja je do početka 20. stoljeća u nekoliko navrata proširivana, nije uvrštena u katalog secesijskih građevina u knjizi M. Kezica, premda je autor spominje u uvodu knjige, u poglavlju „Tipologija” [Kezić, 1991: 54]. Tu je opisuje kao slikovitu romantičarsku mješavinu historijskih stilova uz primjenu elemenata 'sjevernjačke arhitekture'. Naravno, referirajući se pritom na Franka Oreba i navodeći kao njezina autora arhitekta Augusta Tharu. Vilu Gaje Bulata Kezić spominje i pri opisu vile Plevna, za koju ustvrđuje: „ta sjevernjačka vila srodna je starijoj i obližnjoj vili-ljetnikovcu dr. Gaje Bulata [...] koje je graditelj bio August Thara”. Ovdje se Kezić referira na Duška Kečkemet i njegov rad *Javni parkovi u starom Splitu* [Kečkemet, 1973: 109]. Vilu Gaje Bulata spominje i Stanko Piplović u katalogu izložbe *Ante Bezić 1849.-1906.* [Piplović, 2003: 20]. U tekstu pod naslovom *Graditelj Ante Bezić* Piplović definira vilu Gaje Bulata kao neorenesansnu građevinu te iznosi mogućnost da je u njezinu proširenju sudjelovao Ante Bezić jer je on izradio snimku njezina vrta. U literaturi se vila Gaje Bulata prvi put spominje u Kečkemetovu tekstu *Javni parkovi u starom Splitu* [Kečkemet, 1973: 109].

¹⁹ HR-MGS-EDŽ, 2.2.4.d, nacrt dimenzija 36,9x22 cm.

kuje strmomu šatorastom krovu koji se nalazi nad uglovnim dijelom zagrebačke kuće Mašić atelijera Fischer i Hrubý, projektirane u veljači 1897. godine, i smještene na jugoistočnom uglu Palmoticeve i Hatzove ulice u Zagrebu (Sl. 7).¹⁷ Istim se neobičnim oblikom krova – indikativno je – odlikuje i druga, podjednako atraktivna, ali danas gotovo nepoznata splitska secesijska vila – vila Gaje Bulata, smještena nedaleko od poznatije vile Plevna.¹⁸ Strmi piramidalni krov, okrugli krovni prozori, ukrasne krovne rešetke, vjetrokaz – tipičan su inventar ondašnjih srednjoeuropskih građevina, s kojima se Eduard Žagar nesumnjivo susretao tijekom svoga školovanja na Graditeljskoj školi u Zagrebu, potom i na specijalizaciji u Münchenu, a koje je konkretnu primjenu usvojio u zagrebačkom atelijeru Fischer i Hrubý u kojem je asistirao. Taj je atelije tako bio jedna od izravnih veza putem koje su karakteristike onodobne srednjoeuropske arhitekture došle do Splita.

Provedeno istraživanje u arhivi braca Žagar u Splitu i ondje pronađenih crteža iz zagrebačkog atelijera Fischer i Hrubý pridonijelo je, dakle, poznavanju i razumijevanju upravo te dvije istaknute i zapravo vrlo slične splitske građevine – vile Plevna i vile Gaje Bulata, te otkrivanju uz njih još vezanih nedoumica – i to kako onih o pitanju autorstva, tako i stilskog određenja, pa i podrijetla nekih njihovih arhitektonskih elemenata. Među novopronađenim nacrtima otkriven je, naime, i projekt visokoga četverostrešnog piramidalnog krova koji se nalazi nad tornjem vile Gaje Bulata, i to upravo s potpisom Eduarda Žagara.¹⁹

VILA GAJE BULATA I VILA PLEVNA – POSTUPNO DO SECESIJSKIH OBLIJEŽJA

VILLA GAJE BULATA AND VILLA PLEVNA – GRADUAL ADOPTION OF SECESSIONIST CHARACTERISTICS

Splitska pučka predgrađa Manuš i Dobri u kojima su podignute promatrane vile nisu u ono doba bila, kao ni ranije u povijesti grada,

SL. 8. VILA GAJE BULATA NA FOTOGRAFIJAMA S POČETKA 20. STOLJEĆA, S DOGRADNJOM NA ZAPADU I PODIGNUTIM TORNJEM NA ISTOKU PREMA NACRTU EDUARDA ŽAGARA – POGLED S JUGA I SJEVERA

FIG. 8. VILLA GAJE BULATA, EARLY 20TH CENTURY PHOTOGRAPHS, WITH A WEST-SIDE ADDITION AND AN EAST-FACING TURRET, EDUARD ŽAGAR'S DRAWING – VIEW FROM THE SOUTH AND NORTH

SL. 9. VILA GAJE BULATA, POGLED S JUŽNE STRANE, PRIJE PODIZANJA GORNJEG DIJELA UGAONE KULE
FIG. 9. VILLA GAJE BULATA, VIEW FROM THE SOUTH BEFORE BUILDING THE UPPER PART OF THE CORNER TURRET

SL. 10. VILA ARHITEKTA AUGUSTA THARE, GRAĐENA 1870-IH, POGLEDI S JUGOISTOKA I ZAPADA

FIG. 10. THE ARCHITECT AUGUST THARA'S VILLA, BUILT IN 1870S, VIEWS FROM THE SOUTHEAST AND WEST

SL. 11. ZAPADNO I JUŽNO PROČELJE VILE PLEVNA. OZNAČENA JE VEZA IZMEĐU OBLIKOVANJA OKVIRA FASADE I PROZORSKOG OKVIRA.

FIG. 11. VILLA PLEVNA, WEST AND EAST-FACING FACADES. THE ARROWS MARK THE SAME DESIGN OF THE FACADE FRAME AND THE WINDOW FRAME.

toliko značajna kao područja Veli Varoš i Lučac. Smještena na sjeveru, uz glavni ulaz u grad, bila su slabije naseljena, a njihov prostor bogat vodom uglavnom su zauzimala polja. Po bunarima žive vode koji su se tamo nalazili oba su predgrađa i dobila ime. Tijekom 19. stoljeća gradnje u tim područjima koncentriralo se na rubne dijelove, orijentirane prema već formiranim cestama, dok su središtem i dalje dominirali vrtovi i polja. Uvođenjem željezničkog prometa 1877. godine pruga je razdvojila prostor Manuša na dva dijela: Gornji – istočni i Donji – zapadni.²⁰ Postupno se prema sjeveru područja počinju graditi objekti u stilu historicizma i secesije, ladanjskog karaktera, u vidu ljetnikovaca i manjih zgrada u zelenilu. Na istaknutom položaju sjecišta pruge i Livanjske ulice, nekad glavne prometnice prema Solinu, izgrađena je tako 1907. godine vila Plevna.²¹ Njezin nekadašnji ladanjski ugođaj na određeni se način osjeća i danas – sa svojim je vrtom, naime, ostala izolirana na rubu gradskog parkirališta pa joj je to sačuvalo slobodne vizure i zajedno s reprezentativnom palačom Zadrugnog saveza arhitekta Petra Senjanovića iz 1912.-1918., koja se nalazi preko puta, omogućilo da zadrži svoj nesvakidašnji, gotovo bajkovit karakter (Sl. 1).²²

Za vilu Gaje Bulata, smještenu u predgrađu Dobri, danas se gotovo i ne zna jer je skrivena među novogradnjama. Dosad se u literaturi tek sturo navodila kao projekt arhitekta Augusta Thare (1849.-1896.) dovršen 1870-ih godina, a koja je proširivana u nekoliko navrata.²³ Arhitekt Thara, rođen u Königsbergu (danasnjem Kalinjingradu), po dolasku u Split zblizio se s dr. Gajom Bulatom (1836.-1900.), prvim narodnjačkim gradonačelnikom Splita, istaknutim političarom i preporo-

diteljem Hrvata u Dalmaciji, koji mu je ustupio dio svoga terena za gradnju kuće, a Thara mu je zauzvrat načinio projekt za vilu u neposrednoj blizini.²⁴

Vila Gaje Bulata prvotno je bila jednostavnog tlocrta, kao relativno kompaktan i tek blago razveden jednokatni ljetnikovac smješten na prostranom zemljištu, koje je s južne i istočne strane bilo uređeno kao perivoj. Sa zapadne je strane vila imala velik staklenik za cvijeće i nadstrešnicu, a s njezine istočne strane bila je prislonjena tzv. 'Švicarska kuća'.²⁵ Vilu u izvornome stanju, prije kasnijih dogradnji, nalazimo ucrtanu na „Nacrtu Bašce Dr-a G. F. Bulata na mjestu zvanu Sv. Andrija u Splitu / Plohomjer za izračunavanje površine“, načinjenom u rujnu 1886. godine s potpisom arhitekta Ante Bezica.²⁶ Ante Bezić izradio je, dakle, 1886. godine nacrt vrta vile Gaje Bulata, kao elaborat koji je služio za izračunavanje površina. U sljedećim je godinama vila bila nekoliko puta dograđivana. Prvo joj je dodan četvrtasti toranj na istoku, a potom i proširenje prema zapadu, nakon čega je slijedila još jedna prigradnja sjeverno od tornja (Sl. 8. i 9.).²⁷

Intrigantno je pritom pitanje autorstva vile Gaje Bulata, odnosno autorstva njezinih kasnijih dogradnji te, posljedično, njezine današnje pojavnosti. Naime, vila se percipira kao djelo arhitekta Augusta Thare, ali tu tvrdnju može lako relativizirati već i usporedba s postojećom vilom Augusta Thare koja se nala-

²⁰ O splitskim pucim predgrađima piše Anita Ercegović u knjizi *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa* [ERCEGOVIĆ, 2002.]. Intenzivnija izgradnja predgrađa Manuš počela je u 20. stoljeću, nakon Prvoga svjetskog rata, i to upravo projektom Danila Žagara za stambene zgrade na Novom pazaru. Danas je kolosijek pruge deniveliran i natkriven, no i dalje se osjeća kao usjek u tkivu grada. Duž usjeka pruge nalaze se skromni prodajni kiosci i parkirališta, a u središnjem prostoru predgrađa Manuš prevladavaju stambeni objekti okruženi vrtovima. Niz reprezentativnih građevina koncentriran je na južnoj strani, u Zagrebakoj ulici, koja se ističe urbanističkim kvalitetama: predvrtovima, unificiranim ogradnim zidom i nogostupom obrubljenim platanama. Promet se odvija rubnim prometnicama, a središte Manuša pretežito je pjesacka zona.

²¹ Vila Plevna, kako pretpostavlja Josko Belamarić, svoje je ime najvjerojatnije dobila prema bitki kod Plevne 1877.-1878., dok se njezinim investitorom – kako sugerira Mario Kezić – smatra Jakob Pandza [KEZIĆ, 1991: 95-97]. Tek su nedavno na rešetki vile uočeni i inicijali C. P.

²² Vila Plevna u Splitu je poznata kao 'Vistića kuća'.

²³ OREB, 1981: 154-156; PIPLOVIĆ, 2003: 20

²⁴ OREB, 1981: 154-156

²⁵ PIPLOVIĆ, 2003: 20, 66

²⁶ Bezicev nacrt u: PIPLOVIĆ, 2003: 20, 66.

²⁷ PIPLOVIĆ, 2003: 20. Piplović u tekstu također navodi da je prvotnoj građevini dodana kula s tornjem prije 1901. godine: „Vili je najprije dodan četvrtasti toranj na istoku, s krunom piramidom na vrhu. Nakon toga je produžena na zapad. To je učinjeno prije 1901. godine.“ No Piplović pritom ne navodi argumente za tu dataciju. Jer, ako bi to zaista bilo tako, bila bi to jedna od najranijih građevina u Splitu sa secesijskim obilježjima. Nadalje, na izložbi o Anti Bezicu (koji je djelovao kao gradski mjerik, profesor crtanja, ali i kao arhitekt – premda zbog nedo-

zi u neposrednom susjedstvu, a koju je arhitekt Thara gradio za sebe. Ta vila, dovršena prije 1877. godine, svojim izgledom odaje sasvim drukčiji arhitektonski izričaj (Sl. 10).²⁸ Očito je da je vila Gaje Bulata naknadnim intervencijama bila tako temeljito preoblikovana da se postupno u potpunosti udaljila od izvornog projekta. S vremenom je dobila razvedeni tlocrt, asimetrična pročelja, razigrane krovne plohe i onaj karakterističan strm krov u obliku krnje piramide nad istočnim tornjićem, sa željeznom ukrasnom rešetkom oko malog vidikovca na vrhu i širokom krovnom strehom. Vila je naknadno također dobila i vrtne vratnice s geometrijsko-biljnim uzorkom.

Zapravo, po svome današnjem izgledu vila Gaje Bulata puno je srodnija kasnijoj vili Plevna, izgrađenoj 1907. godine, negoli vili Augusta Thare. Osim po dekoraciji pročelja, koja je kod vile Plevna daleko izrazajna, vila Gaje Bulata i vila Plevna uvjerljivo su slično oblikovane i obje ih u slobodi i razvedenosti volumena odlikuje prepoznatljiv secesijski karakter. Dok kod vile Gaje Bulata još izostaje jasna secesijska ornamentika pročelja (tu je svedena tek na geometrijski ures zida podno krovne strehe), pročelja vile Plevna imaju već čitku secesijsku profilaciju, a geometrijske linije artikulacije plohe pročelja svoj odjek nalaze i na oblikovanju prozorskih okvira. Posebno je izražajno oblikovanje jugozapadnog pročelja vile Plevna, s konkavnim ugaonim linijama koje se primjenjuju i na okvirima središnje bifore, nad kojom secesijski obliko-

statka sredstava nije završio inženjerski odjel Politehničke škole u Grazu, koji je pohađao od 1870. do 1873. godine, a poslije je pohađao i crtači odjel Kunstgewerbeschule u Becu), priređenog 2003. godine. Piplovic uključuje i „nacrt za četvrtasti toranj dograđen s istočne strane” vile Gaje Bulata, koji nije potpisan. Uvrštenjem toga nacrt na izložbu o Beziću, Piplovic, međutim, sugerira potencijalno Bežičevo autorstvo toga segmenta dogradnje vile. U tekstu se Piplovic, doduse, ograduje od kategoričnosti takve tvrdnje, no sugerira da bi, s obzirom na to da je Bežić prethodno izradio nacrt vrta vile, on mogao ujedno biti i potencijalni autor te dogradnje. Piplovic ustvrđuje: „Nije poznato da li je u tome sudjelovao Bežić, ali je moguće s obzirom na navedeno njegovo angažiranje.” [PIPOVIC, 2003: 20]. No, indikativno je da među arhivskom gradom Ante Bežića u Muzeju grada Splita toga nacrt četvrtastog tornja nema. Kao dodatni argument protiv mogućnosti da bi Bežić bio autor spomenutog nacrt istocnoga tornjica jest i činjenica da je arhitekt Ante Bežić u pravilu potpisivao svoje nacрте, dok je spomenuti nacrt bez potpisa. Piplovic dalje ustvrđuje: „Zatim je sjeverno od tornja prigrađen još jedan aneks. Oblici građevine su neorenesansni.” [PIPOVIC, 2003: 20].

28 Kuća je dovršena prije probijanja željezničkog usjeka, pri čemu je izgubila zapadni dio vrta. [OREB, 1981: 155]

29 Zanimljivo je da ce sličan element asimetrično postavljenog tornjica uz razvedeni korpus kuće, sa strmim piramidalnim krovom i strehom opremljenima mansardnim prozorima, koristiti i znameniti austrijski arhitekt Carl Seidl u svome sjevernojadranskom, kvarnerskom opusu, na zgradi Opcinskog doma i Kotarske oblasti u Voloskom iz 1905.-1908. Više o tome susretu kontinentalnih, srednjoeuropskih arhitekata i regionalne primorske arhitekture u: BAGARIC, 2011: 77-82.

30 Elementi ovih ograda pripadaju proizvodnom programu splitske tvornice cementa Gilardi-Betizza.

vanim slovima stoji natpis: Villa Plevna (Sl. 11). To je pročelje, kao i ono jugoistočne fasade, obloženo žutom glaziranom opekama s plavim ukrasnim trakama. Kod obiju se vila u razvedeni glavni korpus kuće nalazi još i zaseban, viši volumen: kula-vidikovac, s gotovo identičnim prozorima i ornamentalnim rešetkama s geometrijsko-biljnim motivima na vrhovima strmih krovova u obliku krnje piramide.²⁹ Kod vile Bulat dekoracija je naglašenija prozračnom ukrasnom rešetkom. Kako vidimo na fotografiji početka 20. stoljeća, ta je ornamentalna rešetka bila postavljena duž sljemena krova vile Bulat na isti način kao što je postavljena na vrhu tornja vile Plevna. Obje su vile podno kule rastvorene malom terasom ograđenom istim elementima betonske ograde (Sl. 12).³⁰

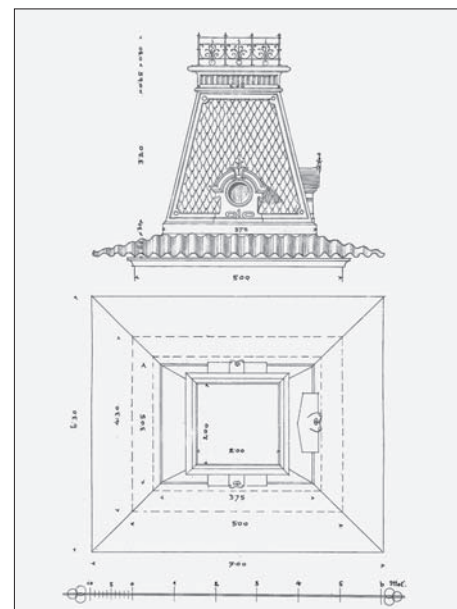
No, dok je vila Plevna u svojoj secesijskoj pojavnosti nastala u jednom trenutku, kod vile Gaje Bulata postupnim se intervencijama stiglo od početnog volumena s jednoznačno historicističkim obilježjima do njezinih danas vidljivih secesijskih obilježja, odnosno do sličnosti s vilom Plevna. Osim Bežičeva plana, o tim sukcesivnim promjenama svjedoči i nekoliko sačuvanih fotografija. Na najstarijoj je prikazan volumen na istoku zgrade prije dogradnje i izvedbe visokoga četverostrešnog krova. Iznad lučnog prozora drugog kata nalazio se tek plitak četverostrešni krov s istaknutom strehom. A na kasnijim fotografijama vidimo dogradnju toga volumena – izgradnju novoga strmoga piramidalnog krova

SL. 12. USPOREDBA VILE PLEVNA IZ 1907. (LIJEVO) I STARIJE VILE BULAT (DESNO)

FIG. 12. VILLA PLEVNA, 1907 (LEFT) AND THE OLDER VILLA BULAT (RIGHT), COMPARISON

SL. 13. NACRT KROVA VILE BULAT S POTPISOM EDUARDA ŽAGARA

FIG. 13. ROOF DRAWING OF VILLA BULAT, SIGNED BY EDUARD ŽAGAR

Sl. 14. SLIČNOSTI IZMEĐU PIRAMIDALNOG ZAVRŠETKA KUĆE MAŠIĆ (LIJEVO GORE) I DEKORATIVNE REŠETKE KUĆE HALPER-SIGETSKI (LIJEVO DOLJE), PROJEKATA ZAGREBAČKOG ATELIJERA FISCHER I HRUBÝ IZ 1897.-1898., KOJIH NACRTE NALAZIMO U SPLITSKOJ ARHIVI ŽAGAROVIH, S UKRASOM NA VRHU STROMGA KROVA SPLITSKE VILE PLEVNA IZ 1907. (DESNO)

FIG. 14. SIMILARITIES BETWEEN THE PYRAMIDAL TOP OF MAŠIĆ HOUSE (TOP LEFT) AND A DECORATIVE GRILL OF HALPER-SIGETSKI HOUSE (BOTTOM LEFT; DESIGNED BY FISCHER AND HRUBÝ STUDIO, 1897-1898 WHOSE DRAWINGS ARE IN THE ŽAGAR ARCHIVES IN SPLIT) AND A DECORATION ON TOP OF THE STEEP ROOF OF VILLA PLEVNA, 1907 (RIGHT)

s dubokom strehom, okruglim malim mansardnim prozorima i s mogućnošću izlaza na mali vidikovac na vrhu ograđen željeznom rešetkom. Projekt toga novoga piramidalnog krova za vilu Bulat potpisuje, kako je vidljivo na novopronađenom nacrtu, upravo graditelj Eduard Žagar (Sl. 13.).³¹ Nacrt se sastoji od tlocrta i pogleda krova, precizno je kotiran i opremljen grafičkim mjerilom, kao i graditeljevim potpisom u olovci u donjem kutu. Pronađeni nacrt vjerno odgovara izvedenom stanju. Usporedimo li pak piramidalne krovove splitskih vila Gaje Bulata i vile Plevna s krovistom uglovnog dijela zagrebačke kuće Mašić atelijera Fischer i Hrubý, ili ornament željezne rešetke vile Plevna s rešetkom zagrebačke kuće Halper-Sigetki istog atelijera – otkrivaju se poklapanja i analogije koje su više nego razvidne (Sl. 14.). Utjecaj atelijera Fischer i Hrubý na izvedbu vile Plevna, kao i dogradnju vile Gaja Bulata, tako postaje neupitno evidentan.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

O pitanju autorstva splitske vile Gaje Bulata možemo, dakle, utemeljeno pretpostaviti da je gradnju vile započeo arhitekt August Thara krajem 19. stoljeća, a dovršio je graditelj Eduard Žagar početkom 20. stoljeća. I premda je vila prvotno imala svoj neosporan 'neorenesansni' izraz i elemente, kako se u literaturi i navodi³², u svojoj konačnoj pojavnosti kod

ne prevladava neprijeporan secesijski slog. Vezivanjem autorstva kod obje splitske vile uz graditelja Eduarda Žagara ne samo da se kod obiju vila potvrđuje izvor i geneza njihovih prevladavajućih secesijskih obilježja već se time i onaj već uočeni 'sjevernjački utjecaj' u splitskoj secesiji može objasniti i kao općeniti ishod školovanja lokalnih arhitekata u Beču, Münchenu, Pragu i Grazu, ali i kao rezultat neupitnoga kanala zagrebačkog utjecaja – prispjelog preko atelijera Fischer i Hrubý u kojem mladi Eduard Žagar surađuje potkraj 19. stoljeća. Provedenom analizom te uocnim sličnostima i analogijama utvrđuju se pritom ne samo veze splitskih vila i zagrebačkih kuća atelijera Fischer i Hrubý nego i poveznice dviju splitskih vila međusobno, čime se dodatno učvršćuje prethodno iznesena tvrdnja da je upravo Eduard Žagar projektant vile Plevna.

S obzirom na Žagarov uistinu velik graditeljski opus u Splitu i otkrivene plodne zagrebačke doticaje, ovome radu slijedi daljnje prepoznavanje Žagarove apsorpcije elemenata srednjoeuropske arhitekture, u kojoj je ključnu posredničku ulogu odigrao upravo atelijaer Fischer i Hrubý, čime se otkrivaju i dodatni uvidi o utjecajima toga zagrebačkog atelijera na splitsku arhitekturu i arhitektonsku sliku grada. Taj se utjecaj može tražiti u konkretnim arhitektonskim elementima i detaljima, ali također i u pristupu gradnji na prijelazu stoljeća. Projektant je u to doba, naime, nerijetko istodobno i izvođač radova, poduzetnik i graditelj. Znakovita je pritom i činjenica da će braca Žagar 1925. godine, kada se Eduardu u Splitu pridružuje mladi brat Danilo kao netom završeni arhitekt s radnim iskustvom u zagrebačkom atelijeru Ignjata Fischera, preuzeti od Fischera i model poslovanja svoga arhitektonskog i građevnog ureda, koji će obuhvaćati i projektantsku i poduzetničku i izvođačku komponentu. O tome već govori i naziv tvrtke Žagarovih pod nazivom *Gradjevno poduzetništvo braca D. E. Žagar i drug, ing. arhitekt i graditelj*, koje zvuči kao svojevrsan odjek naziva nekadašnjega Fischerova arhitektonskog atelijera i građevnog poduzetništva skraja 19. stoljeća: *Gradjevno poduzetništvo Fischer i Hrubý, gradjevni poduzetnici – arhitekt i grad. graditelj*.

Uz obogaćenje poznavanja jedne etape povijesti arhitektonskog života Splita, ovim istraživanjem pronađeni nacrti i crteži iz arhiva braca Žagar u Muzeju grada Splita ujedno će nadopuniti i arhiv arhitekta Ignjata Fischera te dodatno osvijetliti dosege značenja i utjecaja toga istaknutog arhitekta. Novopronađene skice pritom će ponovno posvjedočiti o važnosti arhitektonskog crteža kao neophodnog alata, ali i kao dragocjenoga povijesnog dokumenta, te o dalekosežnom utjecaju preslika ornamenta i dekoracija. Na koncu, ovo čitanje novootkrivenih dokumenata pridonijet će i otkrivanju novih spona među našim povijesnim gradovima koji su tijekom stoljeća povezani brojnim čvrstim kulturnim vezama.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BAGARIĆ, M. (2011.), *Arhitekt Ignjat Fischer*, Zagreb
- ERCEGOVIĆ, A. (2002.), *Pučka arhitektura starih splitskih predgrada*, Split
- KECKEMET, D. (1973.), *Javni parkovi u starom Splitu*, Split
- KEZIC, M. (1991.), *Arhitektura secesije u Splitu*, Split
- OREB, F. (1981.), *Arhitekt Thara u Splitu*, „Kulturna baština”, 11-12: 154-156, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2003), *Graditelj Ante Bezić*, „Ante Bezić 1849-1906.”, katalog izložbe, 17-28, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2005.), *Graditelji braca Žagar*, „Kulturna baština”, 32: 325-354, Split
- TUŠEK, D. (1994.), *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1918.-1941.*, Split

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVOR

ARCHIVE SOURCE

- Muzej grada Splita, Eduard i Danilo Žagar (osobni fond), Papaticeva 1, Split [HR-MGS-EDŽ, 2.1.f; 2.4.b,c,d]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 2., 3., 5. HR-MGS-EDŽ, 2.4.b; fotografija autora
 Sl. 4. HR-MGS-EDŽ, 2.4.c
 Sl. 6. HR-MGS-EDŽ, 1.10.b; 2.4.b
 Sl. 7. BAGARIĆ, 2011: 49; stara razglednica iz osobne arhive autora
 Sl. 1. Osobna arhiva autora
 Sl. 9. PIPLOVIĆ, 2003: 20
 Sl. 8. Osobna arhiva autora; HR-MGS, foto br. 25466.
 Sl. 10.-12. Foto: Josipa Bilic
 Sl. 13. HR-MGS-EDŽ, 2.4.d
 Sl. 14. HR-MGS-EDŽ, 2.4.b; foto: Josipa Bilic

³¹ HR-MGS-EDŽ, nacrt dimenzija 36,9×22 cm.

³² PIPLOVIĆ, 2003: 20

SAŽETAK

SUMMARY

EDUARD ŽAGAR AND THE INFLUENCE OF CENTRAL EUROPEAN ARCHITECTURE ON SPLIT ARCHITECTURE IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

The two Žagar brothers, Eduard (1875-1957) and Danilo (1886-1978) left behind a prolific body of work which strongly influenced the architecture of Split in the first half of the 20th century. Their role, however, has not yet been fully explored and assessed although they certainly deserve credit, in the capacity of either builders or designers, for a large number of buildings put up in Split.

From the early 20th century, Eduard Žagar was continuously developing an intense building activity. In 1925 he and his brother established a building company in Split which ran until 1943. This research is focused on the analysis of numerous drawings, studies and sketches from the Žagar archives which are currently stored in the Museum of the City of Split. The analysis aims to prove that there is a direct link between the analyzed drawings and the works produced by the well-known Zagreb-based architectural design studio (1897-1898) founded by Ignjat Fischer and the Czech architect Antonín Hrubý. It has been common knowledge that Fischer and Danilo Žagar, Eduard's younger brother, used to work together and that their collaboration went on mainly throughout 1919. This paper puts forward a new hypothesis about Danilo's older brother, Eduard, a student of the Zagreb-based School of building construction at the time, who used to collaborate with the architects Fischer and Hrubý as early as the late 19th century. It was apparently he who brought the sketches from the Zagreb studio over to Split. In this paper 26 drawings and sketches from the Žagar archives in Split are attributed to the Fischer and Hrubý design studio. Additionally, 15 untitled sketches and copies of various architectural details and ornaments have been found which are presumably attributed to this studio. Two layouts as yet unknown signed by Fischer and Hrubý studio and a sketch signed by Antonín Hrubý himself have been discovered as well.

The fact that Eduard Žagar used to collaborate with the Fischer and Hrubý studio has been as yet unknown. However, the drawings found in the Žagar archives as well as a high degree of similarity and analogy in their subsequent architectural production suggest the possibility of such an early collaboration and obvious influence. Upon his arrival

to Split, Eduard Žagar first worked on his own, then with his younger brother Danilo and finally with his son, the architect Doris Žagar. He drew inspiration from a host of different styles ranging from Secession to "International Style". The impact of the projects from the Fischer and Hrubý studio on Eduard Žagar's work is manifest in the Žagar's layout of a row of four residential three-storey buildings, which bears direct reference to the layout of the well-known Rado House in Zagreb designed by Fischer and Hrubý studio between 1897 and 1898. Villa Plevna in Split, built in 1907 in Manuš, the northern outskirts of the city at the time, provided a special incentive for this research into the relation between these two practices. Generally considered as one of the Secessionist icons, this villa has always been perceived as "non-Mediterranean", or "Central European". Its dominant feature is a very steep pyramidal roof quite atypical of the South Adriatic coastal region. Its authorship has not yet been established with certainty. However, it is generally assumed that the villa was designed by the Žagar brothers or, to be more precise, by Eduard himself. Interestingly, the villa Gajo Bulat, another Split Secessionist villa which is nowadays hardly known yet equally attractive, features the same type of roof.

This research study of the drawings from the Fischer and Hrubý studio stored in the Žagar archives in Split sheds new light on these two outstanding and essentially similar buildings. It helps solve a dilemma concerning their authorship, style, and the origin of some of their architectural elements. Among the newly-discovered drawings is also the design of a tall pyramidal hip roof for the eastern turret of the villa Bulat, signed by Eduard Žagar.

In specialist literature the villa Bulat, which was completed in the 1870s and extended several times, has been attributed to the architect August Thara (1849-1896). Its final appearance from the early 20th century makes it strongly reminiscent of the villa Plevna built in 1907. They are both designed in a strikingly similar manner. Their free-flowing, rambling volumes render them distinctly Secessionist in character. What distinguishes them, though, is a much more expressive Secessionist facade design

of the villa Plevna. Whereas the villa Bulat lacks a manifest Secessionist facade decoration, the facades of the villa Plevna are articulated in a clearly Secessionist manner. Both villas feature a separate, taller volume, i.e. a turret-belvedere added onto their rambling main volumes. The added structures have almost identical steep roofs in the shape of a truncated pyramid, dormer windows, ornamental grills and are crowned with geometrical and floral motifs. But while the villa Plevna had its overall Secessionist character and appearance right from the start, the villa Bulat adopted its present-day Secessionist characteristics through gradual alterations.

The pyramidal roof of the villa Bulat was designed by Eduard Žagar, as indicated by the newly-discovered drawing which entirely corresponds to the building as it was actually built. A comparative analysis reveals considerable overlap and a high degree of similarity between the pyramidal roof of the Split villa and the roof over the corner of the Masić House in Zagreb designed by Fischer and Hrubý from 1898 or between the ornamental iron grill of the Split villa roof and the grill of the Halper-Sigetki House designed by the same studio. It thus confirms an obvious and direct influence of the Fischer and Hrubý studio on the villa Plevna design as well as on the addition to the villa Bulat.

The attribution of the two Split villas to Eduard Žagar provides on the one hand an explanation of their Secessionist features and on the other it confirms the so-called "northern impact" on Split Secessionist architecture. The latter may be partly explained by the professional training of local architects in Vienna, Munich, Prague and Graz and partly by the influence exerted by Fischer and Hrubý studio on the Split architecture with Eduard Žagar as their collaborator by the end of the 19th century and thus as a main protagonist and mediator in this transfer of influence.

The analysis of the drawings and of the perceived similarities helps to establish a link between the Split villas and the Zagreb houses designed by Fischer and Hrubý as well as the mutual interconnections between the two Split villas. This research therefore confirms the starting hypothesis about Eduard Žagar as the designer of the villa Plevna.

KARIN ŠERMAN
ANA ŠVERKO

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **KARIN ŠERMAN**, dipl.ing.arh., izvanredna profesorica. Magistrirala je 1996. na Harvardu i doktorirala 2000. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Bavi se istraživanjem recentnih fenomena arhitektonske teorije i modernom i suvremenom arhitektonskom scenom.

Dr.sc. **ANA ŠVERKO**, dipl.ing.arh., znanstvena suradnica. Magistrirala je 2002. na College of Environmental Design, UC Berkeley, SAD, i doktorirala 2011. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Područje znanstvenog interesa: rehabilitacija povijesnih urbanih sklopova, razvoj arhitekture i vrtova 18.-20. stoljeća.

KARIN ŠERMAN, Ph.D., Dipl.Eng.Arch., Associate Professor. She received her Master Degree in 1996 from Harvard University and her Ph.D. in 2000 from the Faculty of Architecture in Zagreb. Her research interests are focused on architectural theory and contemporary architecture.

ANA ŠVERKO, Ph.D., Dipl.Eng.Arch., research associate. She received her Master Degree in 2002 from UC Berkeley and her Ph.D. in 2011 from the Faculty of Architecture in Zagreb. Her research interests are focused on the rehabilitation of the historic urban complexes as well as the architecture and landscape design development between the 18th and 20th centuries.

